

Έκθεση χώρας

ΠΕ 2 – Ανάλυση περιεχομένου

50και Ελλάς

www.digitol.eu

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

Πίνακας περιεχομένων

Τεχνικές Αναφορές	4
Ευχαριστίες	5
Αποποίηση ευθυνών	5
Σύνοψη	6
1. Το πρόγραμμα DIGITOL και ψηφιακός γραμματισμός – εισαγωγή	7
1.1. Στόχοι και ερωτήματα της ανάλυσης	9
1.2 Βασικές έννοιες	10
2. Η συλλογή δεδομένων	14
3. Ψηφιακός γραμματισμός ατόμων μεγαλύτερης ηλικίας: επισκόπηση της κατάστασης	16
3.1. Γενικές πληροφορίες για τον ψηφιακό γραμματισμό και το ψηφιακό χάσμα	17
3.2. Ανάγκες ατόμων μεγαλύτερης ηλικίας για ψηφιακό γραμματισμό	18
4. Ψηφιακός γραμματισμός ατόμων μεγαλύτερης ηλικίας: επισκόπηση εθνικών ευρημάτων	19
4.1. Ανάγκες ψηφιακού γραμματισμού – Η άποψη των ειδικών	19
4.2. Ψηφιακός γραμματισμός – οι προτιμήσεις των ηλικιωμένων	21
4.3. Εκπαίδευση στον ψηφιακό γραμματισμό	22
4.4. Παραδείγματα επιτυχημένων εκπαιδευτικών παρεμβάσεων και η δυνατότητα εφαρμογής τους σε άτομα μεγαλύτερης ηλικίας	23
4.5 Εκπαιδευτικά προγράμματα για τον ψηφιακό γραμματισμό ατόμων μεγαλύτερης ηλικίας	24
5. Συμπεράσματα και ιδέες για το σχεδιασμό του DIGITOL Academy	25
Βιβλιογραφικές αναφορές	26
Παράρτημα	27
Παράρτημα 1: Στοιχεία ερωτηματολογίου	27
Παράρτημα 2: Συνεντεύξεις ειδικών	29

Παράρτημα 3: Φορείς που συμμετείχαν στις ομάδες εργασίας	30
Παράρτημα 4: Στοιχεία ομάδων εργασίας	30

Τεχνικές Αναφορές

Ακρωνύμιο Προγράμματος	DIGITOL
Τίτλος προγράμματος	Digital Inclusion for Older People - Intergenerational synergies for the active participation in society
Συντονιστής Προγράμματος	Antonio Dell'Atti, antonio.dellatti@comunitabrianza.it , Consorzio Comunita Brianza
Διάρκεια Προγράμματος	Ιανουάριος 2020 – Δεκέμβριος 2022 (24 μήνες)
Τίτλος έκθεσης	Έκθεση Ανάλυσης Περιεχομένου - Ελλάδα
Πακέτο Εργασίας	WP2 – Ανάλυση Περιεχομένου
Δράση	T2.4 – Ανάλυση Περιεχομένου
Επίπεδο διάχυσης*	PU
Συντονιστής δράσης	Pro Arbeit
Υπεύθυνος εταίρος έκθεσης	50και Ελλάς
Προθεσμία Παράδοσης	22/07/2020

PU = Δημόσιο

PP = Περιορίζεται στους συμμετέχοντες του έργου (συμπεριλαμβανομένης της επιτροπής)

RE = Περιορίζεται σε συγκεκριμένη ομάδα ορισμένη από την ομάδα έργου (συμπεριλαμβανομένης της επιτροπής)

CO = Εμπιστευτικό, μόνο για τα μέλη της ομάδας έργου (συμπεριλαμβανομένης της επιτροπής)

Έκδοση	Ημ/νία	Συντονιστής δράσης	Συγγραφέας	Εγκρίθηκε
V01_σχέδιο	22/7/2020	Pro Arbeit	Τσέλση Λαζαρίδου	V
V02_τελικό	29/7/2020	Pro Arbeit	Τσέλση Λαζαρίδου	V

Ευχαριστίες

Το έργο που περιγράφεται στην παρούσα έκδοση έχει συγχρηματοδοτηθεί από το πρόγραμμα Erasmus+ με αριθμό συμφωνητικού N° 612208-EPP1-2019-1-IT-EPPKA3IPI-SOC-IN.

Αποποίηση ευθυνών

Η υποστήριξη της Ευρωπαϊκής Επιτροπής στην παραγωγή της παρούσας έκδοσης δεν συνιστά αποδοχή του περιεχομένου, το οποίο αντικατοπτρίζει αποκλειστικά τις απόψεις των συντακτών, και η Επιτροπή δεν μπορεί να αναλάβει την ευθύνη για οποιαδήποτε χρήση των πληροφοριών που περιέχονται σε αυτήν.

© Τα μέλη της ομάδας DIGITOL

Σύνοψη

Η παρούσα έκθεση εξετάζει τα αποτελέσματα από την ανάλυση αναγκών και την αξιολόγηση που πραγματοποιήθηκε σχετικά με τον ψηφιακό γραμματισμό και την παιδεία στα μέσα των ατόμων μεγαλύτερης ηλικίας στην Ελλάδα. Η έρευνα πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο του προγράμματος Erasmus + DIGITOL. Περιλάμβανε μια διαδικτυακή βιβλιογραφική έρευνα σχετικά με το θέμα των ψευδών ειδήσεων ενώ αναζητήθηκαν καλές πρακτικές που έχουν εφαρμοστεί για την αντιμετώπιση του ζητήματος. Επίσης, πραγματοποιήθηκαν συνεντεύξεις εκπαιδευτών και φορέων που δραστηριοποιούνται στον τομέα της ψηφιακής εκπαίδευσης ατόμων μεγαλύτερης ηλικίας, καθώς και ομάδες εργασίας με άτομα μεγαλύτερης ηλικίας που επεξεργάστηκαν τα ευρήματα της έρευνας, προσθέτοντας τη δική τους οπτική σχετικά με τις ανάγκες τους στον τομέα του ψηφιακού γραμματισμού και την ιδιότητα του ενεργού πολίτη. Τα αποτελέσματα δείχνουν έντονα την ανάγκη για προγράμματα εκπαίδευσης ατόμων μεγαλύτερης ηλικίας αλλά και εκπαιδευτών στο αντικείμενο του γραμματισμού στα Μέσα Ενημέρωσης στην Ελλάδα.

Ο κύριος στόχος αυτής της φάσης του έργου ήταν η καλύτερη κατανόηση του πλαισίου στην Ελλάδα, προκειμένου να συμβάλει στην ανάπτυξη και υποστήριξη της Ψηφιακής Ακαδημίας DIGITOL.

1. Το πρόγραμμα DIGITOL και ψηφιακός γραμματισμός – εισαγωγή

Στο πλαίσιο του κοροναϊού, η ανάγκη για ψηφιακές ικανότητες και ψηφιακή ενδυνάμωση βρίσκεται στο προσκήνιο. Καθώς ο κόσμος παρέμεινε στο σπίτι του, αντιμετώπισαν προκλήσεις όσον αφορά την τηλε-εργασία με τη χρήση εργαλείων διαδικτυακής επικοινωνίας. Αντιμετώπισαν όμως και την πρόκληση να παραμείνουν ασφαλείς και ενημερωμένοι, ενώ λάμβαναν και αξιολογούσαν πληροφορίες σχετικά με την πανδημία μέσα από διαδικτυακά ή μη κανάλια μέσω επικοινωνίας. Πολύ γρήγορα έγινε προφανές ότι η παραπληροφόρηση και οι ψευδείς ειδήσεις συχνά διαδίδονται πιο γρήγορα μέσω του διαδικτύου από ό,τι οι επίσημες και αξιόπιστες. Έτσι, ο κοροναϊός έγινε ένα πολύ καλό παράδειγμα για την εξάπλωση των ψευδών ειδήσεων και την επίδραση που μπορεί να έχει στην κοινωνία.

Εκτός από το ζήτημα των ψευδών ειδήσεων, η πανδημία του κοροναϊού ανέδειξε το βαθμό στον οποίο το ψηφιοποιημένο μας περιβάλλον βασίζεται όλο και περισσότερο στο διαδίκτυο για ενημέρωση, επικοινωνία, εμπορικές συναλλαγές, αλλά και για πρόσβαση σε υπηρεσίες όπως τραπεζικές συναλλαγές, υπηρεσίες υγείας, κυβερνητικές και δημόσιες υπηρεσίες κλπ.

Ωστόσο, παρά το γεγονός ότι οι ευρωπαίοι άνω των 55 ετών χρησιμοποιούν όλο και περισσότερο το διαδίκτυο, η παρουσία τους παραμένει χαμηλή σε σχέση με άλλες ηλικιακές ομάδες.

Θεωρούμε ότι οι σημερινές προκλήσεις του διαδικτύου και η ταχεία εξάπλωση των παραπληροφόρησης και των ψευδών ειδήσεων μας αναγκάζουν να αναθεωρήσουμε τον τρόπο με τον οποίο προσεγγίζουμε την ψηφιακή ενδυνάμωση για την ψηφιακή ενσωμάτωση των ατόμων μεγαλύτερης ηλικίας.

Η ανάπτυξη ψηφιακών δεξιοτήτων θα πρέπει να επεκταθεί πέρα από την απόκτηση βασικών ικανοτήτων στη λειτουργία υπολογιστών, tablet και άλλων έξυπνων συσκευών, ώστε να αναπτυχθεί ο

γραμματισμός των μέσων, η κριτική σκέψη και η ικανότητα να εντοπίζονται αξιόπιστες διαδικτυακές πληροφορίες.

Η τελευταία ανάγκη αποκτά ιδιαίτερη σημασία, καθώς οι ψευδείς ειδήσεις τείνουν να παρεμποδίζουν το δημόσιο διάλογο για θέματα τεράστιας πολιτικής σημασίας όπως: της κλιματικής αλλαγής, των εκτοπισμένων πληθυσμών, της κοινωνικής ένταξης, της καταπολέμησης της φτώχειας, της ανοχής στην διαφορετικότητα και πολλά άλλα.

Σε αυτό το πλαίσιο, το DIGITOL συμβάλλει στην προώθηση κοινών αξιών της ΕΕ, όπως είναι η αλληλεγγύη και η πολυμορφία.

Αυτό επιτυγχάνεται μέσα από την ανάπτυξη και παροχή μιας καινοτόμου εκπαιδευτικής προσέγγισης ψηφιακού γραμματισμού με νεότερους εκπαιδευτές και ηλικιωμένους μαθητές. Το έργο στοχεύει στο να καταστήσει το διαδίκτυο προσβάσιμο και πιο φιλικό για όλους. Έτσι, το DIGITOL θα συμβάλει στην καταπολέμηση των διακρίσεων εντός της ΕΕ που οφείλονται στην ξενοφοβία, τον λαϊκισμό και την ομοφοβία, φέρνοντας νέους και άτομα μεγαλύτερης ηλικίας αντιμέτωπους με την πρόκληση των ψευδών ειδήσεων και της διαδικτυακής ρητορικής μίσους.

Η έκθεση αυτή είναι αποτέλεσμα της πρώτης φάσης του προγράμματος και δίνει την εικόνα σε τοπικό, εθνικό και ευρωπαϊκό πλαίσιο σχετικά με τον ψηφιακό γραμματισμό των ατόμων μεγαλύτερης ηλικίας, με σκοπό την ενημέρωση και καθοδήγηση της περαιτέρω υλοποίησης του έργου. Ως εκ τούτου, παρουσιάζει τα αποτελέσματα μιας βιβλιογραφικής έρευνας σχετικά με την κατάσταση της παιδείας στα μέσα στις χώρες του έργου και συγκεκριμένα σε Βουλγαρία, Γερμανία, Ελλάδα και Ιταλία. Παρουσιάζει επίσης τις πληροφορίες, τις ιδέες και τις προτάσεις για όλες τις πτυχές που σχετίζονται με την υλοποίηση του έργου που συγκεντρώθηκαν μέσω της άμεσης συμμετοχής των εμπλεκόμενων φορέων. Αυτές οι πληροφορίες συλλέχθηκαν μέσω διαδικτυακής έρευνας, συνεντεύξεων μεταξύ εμπειρογνομόνων και άμεσων συζητήσεων με ομάδες ενδιαφερομένων, μέσω της μεθόδου των ομάδων εργασίας.

Σε αυτό το πρώτο κεφάλαιο, περιγράφονται οι στόχοι και τα θέματα που καθοδηγούν την ανάλυσή μας. Ακολουθεί μια ενότητα σχετική με τον ορισμό των βασικών εννοιών για τον ψηφιακό γραμματισμό και την παραπληροφόρηση, καθώς θα χρησιμοποιηθούν σε όλη την έκθεση.

Στη συνέχεια, γίνεται μια σύντομη περιγραφή των μεθόδων και των εργαλείων που χρησιμοποιήθηκαν για τη συλλογή και την ανάλυση των δεδομένων που θα παρουσιαστούν στα Κεφάλαια 3, 4 και 5.

Στο Κεφάλαιο 3, περιγράφονται τα κύρια αποτελέσματα από τη βιβλιογραφική έρευνα, εστιάζοντας σε πληροφορίες σχετικά με τον ψηφιακό γραμματισμού των χωρών του έργου με έμφαση στην κατάσταση σχετικά με τον ψηφιακό γραμματισμό των ατόμων μεγαλύτερης ηλικίας.

Στο Κεφάλαιο 4, οι πληροφορίες που συλλέγονται μέσω της συμμετοχής των ενδιαφερομένων παρουσιάζονται και αναλύονται, ενώ το Κεφάλαιο 5 δίνει μια περίληψη των κύριων ευρημάτων που σχετίζονται με το σχεδιασμό και την εφαρμογή της Εκπαίδευσης Εκπαιδευτών και του προγράμματος ανάπτυξης ικανοτήτων, καθώς και μια γενική εικόνα σχετικά με τη σημασία των δεδομένων για το έργο και όχι μόνο.

1.1. Στόχοι και ερωτήματα της ανάλυσης

Στόχος της έρευνας ήταν να δώσει απάντηση σε δύο βασικά ερευνητικά ερωτήματα.

Το πρώτο αφορά τη γενική κατάσταση και τη γνώμη τόσο των εμπειρογνομόνων όσο και των ατόμων μεγαλύτερης ηλικίας σχετικά με τη χρήση του Διαδικτύου και των μέσων κοινωνικής δικτύωσης. Θα μπορούσε να διατυπωθεί με τον ακόλουθο τρόπο:

Πρώτο ερευνητικό ερώτημα: Σε πιο βαθμό χρησιμοποιούν τα άτομα μεγαλύτερης ηλικίας το διαδίκτυο και τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης και ποιες θα ήταν οι εκπαιδευτικές τους ανάγκες σχετικά με τις ψηφιακές ικανότητες και τις ψευδείς ειδήσεις.

Στόχος του δεύτερου ερωτήματος είναι να εντοπίσει τις υπάρχουσες καλές πρακτικές για την εκπαίδευση ενηλίκων σχετικά με τα μέσα ενημέρωσης και τις ψηφιακές ικανότητες, με σκοπό την ενσωμάτωση των πιο σχετικών στο περιεχόμενο του προγράμματος ανάπτυξης ικανοτήτων. Θα μπορούσε να διατυπωθεί με τον ακόλουθο τρόπο:

Δεύτερο ερευνητικό ερώτημα: Ποια παραδείγματα καλών πρακτικών υπάρχουν για την εκπαίδευση σε ψηφιακές ικανότητες και γραμματισμού στα Μέσα και σε ποιο βαθμό μπορούν να ενταχθούν στο DIGITAL SOCIAL ACADEMY;

Ως πρώτο βήμα για την προσέγγιση αυτών των ερωτημάτων, είναι σημαντικό να εισαγάγουμε εν συντομία τις κύριες έννοιες που αποτελούν μέρος αυτής της ανάλυσης, δηλαδή του ψηφιακού γραμματισμού, του γραμματισμού στα μέσα ενημέρωσης, των ψευδών ειδήσεων και της παραπληροφόρησης. Αυτά θα συζητηθούν εν συντομία στη συνέχεια. Η μεθοδολογία που

χρησιμοποιείται για τη συλλογή των δεδομένων περιγράφεται πριν από την ανάλυση των κύριων αποτελεσμάτων.

1.2 Βασικές έννοιες

Το DIGITOL παρέχει μια διαγενεακή προσέγγιση για τη διδασκαλία του ψηφιακού γραμματισμού και του γραμματισμού στα μέσα ενημέρωσης με σκοπό την καταπολέμηση των «ψεύτικων ειδήσεων». Ειδικά οι «ψεύτικες ειδήσεις» αμφισβητούνται ως όρος, επομένως τι σημαίνει όταν αναφερόμαστε σε αυτές τις έννοιες;

Προκειμένου να αποσαφηνιστούν αυτές οι βασικές έννοιες, ακολουθεί μία σύντομη παρουσίαση αυτών των βασικών όρων.

Τα τελευταία χρόνια, οι «ψεύτικες ειδήσεις» έχουν αναδειχθεί σε μείζον θέμα συζήτησης και οι επιπτώσεις τους στην κοινωνία και τη δημοκρατία έχουν κερδίσει όλο και μεγαλύτερη προσοχή. Στην έκθεση της ανεξάρτητης ομάδας υψηλού επιπέδου για τις ψεύτικες ειδήσεις και την παραπληροφόρηση στο διαδίκτυο (HLEG) (DG Connect, 2018: 10), ο όρος «ψεύτικες ειδήσεις» αναφέρεται σε ένα «φάσμα τύπων πληροφοριών». Αυτό περιλαμβάνει τις λεγόμενες «φόρμες χαμηλού κινδύνου», όπως είναι η κομματική πολιτική συζήτηση και οι τίτλοι "δολώματα" για να συνεχίσει ο αναγνώστης στην επόμενη σελίδα. Περιλαμβάνει όμως και πρακτικές υψηλότερου κινδύνου, όπως είναι η χρήση κακόβουλων κατασκευών που εφαρμόζονται από διάφορους επιτήδειους, για παράδειγμα για διείσδυση σε ομάδες βάσης ή για την επιρροή και την υπονόμηση των δημοκρατικών διαδικασιών σε χώρες της ΕΕ (DG Connect, 2018: 10).

Ωστόσο, σύμφωνα με την ομάδα εμπειρογνομόνων υψηλού επιπέδου (HLEG), ο όρος είναι ανεπαρκής διότι δεν καταγράφει την πολυπλοκότητα της παραπληροφόρησης και των σχετικών πρακτικών, όπως είναι τα παραποιημένα ή κατασκευασμένα βίντεο, η οργανωμένη συκοφαντία, η στοχευμένη διαφήμιση κλπ. Παράλληλα, οι «ψεύτικες ειδήσεις» είναι ένας παραπλανητικός όρος, καθώς μερικές φορές χρησιμοποιείται από ορισμένους πολιτικούς για να αποδομήσουν ειδήσεις με τις οποίες δεν συμφωνούν. Για τους λόγους αυτούς, η ομάδα εμπειρογνομόνων υψηλού επιπέδου αποφεύγει τη χρήση του όρου «ψεύτικες ειδήσεις» και αντ' αυτού αντιπροτείνει τον όρο «παραπληροφόρηση» (DG Connect, 2018: 10).

Συνεπώς, η παραπληροφόρηση ορίζεται ως «όλες οι μορφές ψευδών, ανακριβών ή παραπλανητικών πληροφοριών που σχεδιάζονται, παρουσιάζονται και προωθούνται σκόπιμα για να προκαλέσουν βλάβη στο κοινό ή για κέρδος». (DG Connect, 2018: 10).

Αν και μπορεί να είναι επιβλαβής, πρέπει να διακρίνεται από άλλες μορφές παράνομων μορφών ομιλίας, όπως η δυσφήμιση ή η ρητορική μίσους που εμπίπτουν στα ρυθμιστικά ένδικα μέσα της ΕΕ ή της εθνικής νομοθεσίας (DG Connect, 2018: 11).

Για τους σκοπούς αυτής της έκθεσης και για το γενικότερο σκοπό του έργου, ο ορισμός “παραπληροφόρηση” θα υιοθετηθεί ως η κύρια λειτουργική ιδέα. Ωστόσο, λόγω της δημοφιλούς χρήσης και της προβολής του όρου «ψεύτικες ειδήσεις» μεταξύ των τοπικών φορέων των εταίρων του έργου, ο όρος «ψεύτικες ειδήσεις» θα συνεχίσει να χρησιμοποιείται εναλλακτικά με την παραπληροφόρηση, έχοντας υπόψη ότι οι ορισμοί “παραπληροφόρηση” και “ψευδείς ειδήσεις” θα αναφέρονται όπως προτείνεται από την HLEG και όπως περιγράφεται στην ανακοίνωση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την αντιμετώπιση της διαδικτυακής παραπληροφόρησης (Ευρωπαϊκή Επιτροπή 2018: 3-4), δηλαδή «επαληθεύσιμα ψευδείς ή παραπλανητικές πληροφορίες που δημιουργούνται, παρουσιάζονται και διαδίδονται για οικονομικό όφελος ή για σκόπιμη εξαπάτηση του κοινού και μπορεί να προκαλέσουν βλάβη στο κοινό».

Σύμφωνα με την ανακοίνωση για την αντιμετώπιση της διαδικτυακής παραπληροφόρησης (Ευρωπαϊκή Επιτροπή 2018: 1), μια τέτοια παραπληροφόρηση έχει τη δυνατότητα «να διαβρώσει την εμπιστοσύνη προς τα ιδρύματα και τα μέσα, ψηφιακά και παραδοσιακά. Μπορεί επιπλέον να βλάψει τη δημοκρατία παρεμποδίζοντας την ικανότητα των πολιτών να λαμβάνουν τεκμηριωμένες αποφάσεις, υποστηρίζοντας ταυτόχρονα ριζοσπαστικές και εξτρεμιστικές ιδέες και δραστηριότητες (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2018: 1). Με αυτόν τον τρόπο, μπορεί να έχει σοβαρές επιπτώσεις στην κοινωνία, συμπεριλαμβανομένων ακόμα και απειλών κατά δημοκρατικών πολιτικών προσώπων και πολιτικών διαδικασιών, ακόμη και να θέσει σε κίνδυνο «την προστασία της υγείας των πολιτών της ΕΕ, του περιβάλλοντος ή της ασφάλειάς τους» (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2018: 2).

Η αντιμετώπιση της παραπληροφόρησης και της διάδοσης ψευδών ειδήσεων είναι ένας από τους κύριους στόχους του DIGITOL. Για να γίνει αυτό, το DIGITOL εστιάζει στο γραμματισμό στα Μέσα και στον ψηφιακό γραμματισμό. Ωστόσο, τι σημαίνουν αυτοί οι όροι και πώς σχετίζονται με την αντιμετώπιση της παραπληροφόρησης;

Και πάλι, βασιζόμαστε στους ορισμούς της Ευρωπαϊκής Επιτροπής.

Σύμφωνα με την πολιτική της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για τον γραμματισμό στα Μέσα Ενημέρωσης: (Audiovisual and Media Services Policy, 2019) ο γραμματισμός στα Μέσα Ενημέρωσης θεωρείται ως η «ικανότητα πρόσβασης, η κριτική κατανόηση και η αλληλεπίδραση με τα Μέσα Ενημέρωσης» και «επιτρέπει στους πολίτες όλων των ηλικιών να περιηγηθούν στο σύγχρονο περιβάλλον ενημέρωσης και να λάβουν ενημερωμένες αποφάσεις». Ομοίως, η οδηγία για τις υπηρεσίες οπτικοακουστικών μέσων (2018: (59)) δηλώνει ότι ο γραμματισμός των Μέσων αναφέρεται στις δεξιότητες, τις γνώσεις και την κατανόηση, στοιχεία που είναι απαραίτητα για τους καταναλωτές, ώστε να χρησιμοποιούν τα μέσα αποτελεσματικά και με ασφάλεια.

Σύμφωνα με τον ορισμό της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την παιδεία στα μέσα επικοινωνίας (Audiovisual and Media Services Policy, 2019), είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι ο γραμματισμός στα μέσα ενημέρωσης αφορά διάφορα μέσα, όπως η τηλεόραση, το ραδιόφωνο και ο Τύπος. Περιλαμβάνει επίσης διαφορετικά κανάλια που λειτουργούν μέσω παραδοσιακών τρόπων μαζικής ενημέρωσης, αλλά και του διαδικτύου και των κοινωνικών μέσων. Τέλος, ο γραμματισμός στα Μέσα Ενημέρωσης θεωρείται επίσης ως «εργαλείο ενδυνάμωσης των πολιτών, καθώς και ευαισθητοποίησης και βοήθειας για την αντιμετώπιση των επιπτώσεων των προσπαθειών παραπληροφόρησης και των πλαστών ειδήσεων που διαδίδονται με ψηφιακά μέσα» [Πολιτική της Επιτροπής της ΕΕ για τον γραμματισμό στα Μέσα Ενημέρωσης (Audiovisual and Media Services Policy, 2019)].

Όταν ο γραμματισμός στα Μέσα Ενημέρωσης αναφέρεται στο πλαίσιο του διαδικτύου και των κοινωνικών μέσων, μπορεί μερικές φορές να συμπίπτει με τον όρο “ψηφιακός γραμματισμός”. Σύμφωνα με τους Law et al. (2018: 6), ο ψηφιακός γραμματισμός μπορεί να περιλαμβάνει διάφορες ικανότητες όπως λ.χ. αλφαριθμητισμός στα μέσα ενημέρωσης, ψηφιακή ενδυνάμωση, γνώση πληροφορικής κλπ. Σε αυτό το πλαίσιο «η ψηφιακή παιδεία νοείται ως η ικανότητα πρόσβασης, διαχείρισης, κατανόησης, ολοκλήρωσης, επικοινωνίας, αξιολόγησης και δημιουργίας πληροφοριών με ασφάλεια και κατάλληλη χρήση μέσω ψηφιακών τεχνολογιών για απασχόληση, αξιοπρεπείς θέσεις εργασίας και επιχειρηματικότητα » (Law et al. 2018: 6) .

Έτσι, ο γραμματισμός στα μέσα επικοινωνίας και ο ψηφιακός γραμματισμός αλληλοσυνδέονται καθώς αλληλεπικαλύπτονται όσον αφορά τις δεξιότητες που αναφέρονται στην τεχνική χρήση της πληροφορικής. Κατά κάποιο τρόπο, αυτές οι τεχνικές δεξιότητες μπορούν να θεωρηθούν ως βασική ικανότητα πρόσβασης, αλλά και να αλληλεπιδρούν με πληροφορίες που διατίθενται σε διάφορες μορφές στο διαδίκτυο, όπως κοινωνικά μέσα ή ιστότοπους ειδήσεων, μέσω της χρήσης επιτραπέζιων υπολογιστών, tablet και άλλων συσκευών αφής.

Η αλληλοεπικάλυψη του γραμματισμού στα μέσα ενημέρωσης και του ψηφιακού γραμματισμού απεικονίζεται συνολικά στο Ευρωπαϊκό Πλαίσιο Ψηφιακής Ικανότητας (Kluzer, S., Pujol Priego, L. : 2018: 16). Αυτό το πλαίσιο ορίζει πέντε ευρείς τομείς δεξιοτήτων για τους ευρωπαίους πολίτες. Ήδη ο πρώτος τομέας αναφέρεται στην πληροφόρηση και στην πρόσβαση σε δεδομένα. Αυτό περιλαμβάνει «πλοήγηση, αναζήτηση και φιλτράρισμα δεδομένων, πληροφοριών και ψηφιακού περιεχομένου». Περιλαμβάνει επίσης τις δεξιότητες «ανάλυσης, σύγκρισης και κριτικής αξιολόγησης της αξιοπιστίας των πηγών δεδομένων, των πληροφοριών και του ψηφιακού περιεχομένου» καθώς και των δεξιοτήτων ανάλυσης, ερμηνείας και κριτικής αξιολόγησης των δεδομένων, πληροφοριών και ψηφιακού περιεχομένου». (Kluzer S., Pujol Priego L. : 2018: 12).

Αυτό φανερώνει τη σημασία της πληροφορίας και του γραμματισμού στα Μέσα Ενημέρωσης όταν μιλάμε για τη χρήση της πληροφορικής αλλά και για ψηφιακές ικανότητες γενικότερα.

Σύμφωνα με τους συγγραφείς (Kluzer S., Pujol Priego L. : 2018: 12) το Πλαίσιο Ψηφιακής Ικανότητας περιγράφει εκείνες τις ικανότητες που είναι κρίσιμες σήμερα «όταν χρησιμοποιούν ψηφιακές τεχνολογίες με αυτοπεποίθηση, κριτικό, συνεργατικό και δημιουργικό τρόπο για την επίτευξη στόχων που σχετίζονται με την εργασία, τη μάθηση, τον ελεύθερο χρόνο, καθώς και την ένταξη και συμμετοχή στην ψηφιακή μας κοινωνία ».

Υπό αυτήν την έννοια, το πλαίσιο ψηφιακών ικανοτήτων παρέχει ένα ολοκληρωμένο σημείο αναφοράς που περιλαμβάνει τόσο τον γραμματισμό στα μέσα ενημέρωσης όσο και τον ψηφιακό γραμματισμό κάτω από την ίδια ομπρέλα, τονίζοντας την αλληλεξάρτηση των τεχνικών δεξιοτήτων για τη χρήση της τεχνολογίας πληροφοριών και την ικανότητα για κριτική κατανόηση και αλληλεπίδραση με το ψηφιακό περιβάλλον.

Έτσι καθίσταται σαφές, ότι τόσο ο ψηφιακός γραμματισμός όσο και ο γραμματισμός στα ΜΜΕ είναι το κλειδί στην καταπολέμηση της εξάπλωσης της παραπληροφόρησης και των ψεύτικων ειδήσεων. Ωστόσο, αυτό σημαίνει επίσης ότι η αντιμετώπιση της πρόκλησης της παραπληροφόρησης δεν αφορά μόνο στη βελτίωση των τεχνικών δεξιοτήτων για τη χρήση νέου τεχνολογικού εξοπλισμού. Ακόμα περισσότερο, είναι θέμα βελτίωσης του γραμματισμού των μέσων ενημέρωσης των πολιτών όλων των ηλικιακών ομάδων, ώστε να μπορούν να πλοηγούνται με ασφάλεια στο περιβάλλον των ειδήσεων, προκειμένου να λαμβάνουν ενημερωμένες αποφάσεις. Κατά συνέπεια, ο γραμματισμός των μέσων ενημέρωσης, με όλες τις πτυχές του, που μπορεί να θεωρηθεί ως η κύρια σημαντική ικανότητα που πρέπει να ενισχυθεί όταν πρόκειται για την καταπολέμηση όλων των μορφών παραπληροφόρησης.

Σε συνέχεια των διευκρινίσεων των βασικών εννοιών που χρησιμοποιούνται σε αυτήν την έκθεση, η ακόλουθη ενότητα θα παρουσιάσει συνοπτικά τη μεθοδολογία της συλλογής δεδομένων πριν προχωρήσει στην ανάλυση των αποτελεσμάτων της έρευνας και στο συμπέρασμα σχετικά με τις συστάσεις για το σχεδιασμό και την εφαρμογή του προγράμματος ανάπτυξης ικανοτήτων.

2. Η συλλογή δεδομένων

Η παρούσα έρευνα για τον ψηφιακό γραμματισμό και τον γραμματισμό στα Μέσα Ενημέρωσης των ατόμων μεγαλύτερης ηλικίας στην Ελλάδα περιλαμβάνει ένα ερωτηματολόγιο που αναρτήθηκε στο διαδίκτυο και βιβλιογραφική έρευνα σχετικά με τις ψευδείς ειδήσεις και την παραπληροφόρηση αλλά και τις υφιστάμενες καλές πρακτικές για την αντιμετώπιση του προβλήματος. Επίσης πραγματοποιήθηκαν συνεντεύξεις από ειδικούς του χώρου και ομάδες εργασίας, όπου τα άτομα μεγαλύτερης ηλικίας πρόσθεσαν τη δική τους οπτική, καταθέτοντας τις ανάγκες τους σχετικά με την ψηφιακή τους ενδυνάμωση.

Η έρευνα περιλαμβάνει:

A. Βιβλιογραφική έρευνα που εκπονήθηκε από την 50και Ελλάς. Η έρευνα πραγματοποιήθηκε διαδικτυακά, με κύριο στόχο την ανεύρεση αναφορών στον ψηφιακό γραμματισμό, το γραμματισμό στα Μέσα και σε προγράμματα σχετικού περιεχομένου που απευθύνονται σε άτομα μεγαλύτερης ηλικίας. Αναζητήθηκαν πρόσφατες έρευνες, άρθρα και δημοσιεύσεις και πιο συγκεκριμένα:

- Ορισμοί άλλων φορέων για την παιδεία στα Μέσα, την παραπληροφόρηση, τις ψεύτικες ειδήσεις, όπως και το ρόλο της κριτικής σκέψης και της αλληλεπίδρασης με τα Μέσα Ενημέρωσης.

Σύμφωνα με τον ορισμό τη ομάδας εμπειρογνομόνων της ΕΕ για την παιδεία στα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης (MLEG),¹ ο «γραμματισμός στα μέσα μαζικής ενημέρωσης» είναι μια ευρεία έννοια που περιλαμβάνει όλες τις τεχνικές, γνωστικές, κοινωνικές, πολιτικές και δημιουργικές ικανότητες που επιτρέπουν σε έναν πολίτη να έχει πρόσβαση, να έχει μια κριτική κατανόηση των μέσων μαζικής ενημέρωσης και να αλληλεπιδρούν με αυτά», ενώ η Εθνική Ένωση για την Εκπαίδευση Μέσων Ενημέρωσης Μέσων (NAMLE) δηλώνει ότι «Η παιδεία στα μέσα επικοινωνίας, η ικανότητα πρόσβασης, ανάλυσης, αξιολόγησης, δημιουργίας και δράσης με όλες τις μορφές επικοινωνίας, αναγνωρίζεται ευρέως ως **απαραίτητη δεξιότητα για πλήρη συμμετοχή στη ζωή των πολιτών**». Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή συμφωνεί: «Ο γραμματισμός στα μέσα επικοινωνίας - η ικανότητά μας να έχουμε πρόσβαση, να έχουμε κριτική κατανόηση και να αλληλεπιδρούμε με τα μέσα ενημέρωσης **δεν ήταν ποτέ τόσο σημαντική όσο είναι σήμερα**».²

- Ποια είναι η κατάσταση σχετικά με τον ψηφιακό γραμματισμό και τον γραμματισμό στα Μέσα των ατόμων μεγαλύτερης ηλικίας στην Ελλάδα.
- Καλές πρακτικές ψηφιακού γραμματισμού.
- Καλές πρακτικές που να απευθύνονται σε οποιαδήποτε ηλικιακή ομάδα αλλά κυρίως στα άτομα μεγαλύτερης ηλικίας, σχετικά με την αντιμετώπιση της παραπληροφόρησης, των ψεύτικων ειδήσεων και της αναπαραγωγής τους στο διαδίκτυο.

B. Ερωτηματολόγιο που αναρτήθηκε στο διαδίκτυο και απευθυνόταν σε άτομα μεγαλύτερης ηλικίας, εκπαιδευτές, φορείς και άλλους ενδιαφερομένους.

Το ερωτηματολόγιο ανακοινώθηκε μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου, στην ιστοσελίδα της 50και Ελλάς και στην αντίστοιχη σελίδα στο Facebook. Συνολικά απάντησαν 55 άτομα, τα οποία

¹ <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/meeting-media-literacy-expert-group-0>

² Mapping of media literacy practices and actions in EU-28, European Audiovisual Observatory, Strasbourg, 2016

εκπροσώπευαν φορείς, ή ήταν εκπαιδευτές ή άτομα μεγαλύτερης ηλικίας (42 γυναίκες, 12 άνδρες και 2 που δε δήλωσαν φύλο).

Γ. Συνεντεύξεις: Πέντε εκπαιδευτές (3 γυναίκες, 2 άνδρες) με ειδίκευση στη διδασκαλία πληροφορικής σε διάφορες ομάδες εκπαιδευομένων (ενηλίκους, ηλικιωμένους, νέους μαθητές, πρόσφυγες και μετανάστες) και ένας ειδικός στο γραμματισμό στα Μέσα Ενημέρωσης, καθηγητής του Πανεπιστημίου Αθηνών. Οι συνεντεύξεις πραγματοποιήθηκαν τηλεφωνικά και μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου.

Δ. Ομάδες Εργασίας: Οι ομάδες απαρτίστηκαν κυρίως από άτομα μεγαλύτερης ηλικίας – μέλη της 50και Ελλάς. Συζητήθηκαν τα προηγούμενα ευρήματα και αναζητήθηκαν ιδέες για την Ακαδημία. Δύο ομάδες εργασίας πραγματοποιήθηκαν με συνολικά 23 συμμετέχοντες, κυρίως γυναίκες.

Περιορισμοί:

Λόγω των περιοριστικών μέτρων της ελληνικής κυβέρνησης κατά τη διάρκεια της εκδήλωσης του κοροναϊού στην Ελλάδα, δεν ήταν δυνατή η διεξαγωγή συναντήσεων δια ζώσης, γεγονός που περιορίσε τις αλληλεπιδράσεις των συμμετεχόντων σε κάποιο βαθμό. Επίσης, οι ομάδες εργασίας πραγματοποιήθηκαν μέσω Skype, αποκλείοντας έτσι τα άτομα μεγαλύτερης ηλικίας που δεν ήταν εξοικειωμένα με τους υπολογιστές και το διαδίκτυο.

3. Ψηφιακός γραμματισμός ατόμων μεγαλύτερης ηλικίας: επισκόπηση της κατάστασης

Το κεφάλαιο αυτό εξετάζει την κατάσταση σχετικά με τον ψηφιακό γραμματισμό και τον γραμματισμό των ατόμων μεγαλύτερης ηλικίας στην Ελλάδα, παρουσιάζοντας τα κύρια αποτελέσματα της βιβλιογραφικής έρευνας που αναφέρθηκε προηγουμένως.

Στόχος ήταν να εξακριβωθεί το επίπεδο ψηφιακού γραμματισμού του γενικού πληθυσμού αλλά και των ατόμων μεγαλύτερης ηλικίας στην Ελλάδα, το ψηφιακό χάσμα μεταξύ γενεών καθώς και οι εκπαιδευτικές ανάγκες που απορρέουν από αυτή την έρευνα.

3.1. Γενικές πληροφορίες για τον ψηφιακό γραμματισμό και το ψηφιακό χάσμα

Αν και ο ψηφιακός γραμματισμός αναγνωρίζεται ως αναγκαιότητα για όλες τις ηλικιακές ομάδες, σύμφωνα με μία πρόσφατη έρευνα της ΔιαΝέοσις (2020)³, μόλις 7 στους 10 Έλληνες έχουν πρόσβαση στο διαδίκτυο. Πρόκειται για μικρό ποσοστό του πληθυσμού σε σχέση με άλλες ανεπτυγμένες χώρες, αλλά φαίνεται πως αυξάνεται με γοργούς ρυθμούς, καθώς το 2015 ήταν 10% χαμηλότερο.

Η διαφορά μεταξύ γυναικών και ανδρών σχετικά με τη χρήση του διαδικτύου σε σύγκριση με προηγούμενες έρευνες εξακολουθεί να υπάρχει: περίπου το 57,7% των μη χρηστών είναι γυναίκες. Ωστόσο, σε σύγκριση με μια έρευνα του 2017, το ποσοστό των γυναικών που χρησιμοποιούν το διαδίκτυο έχει αυξηθεί κατά 9,3 μονάδες. Φαίνεται ότι το χάσμα, αν και εξακολουθεί να είναι αξιοσημείωτο, μειώνεται γρήγορα. Επιπλέον, το προφίλ αυτών που χρησιμοποιούν και εκείνων που δεν χρησιμοποιούν το διαδίκτυο σχετίζεται με την ηλικία: όλοι οι νέοι κάτω των 35 ετών χρησιμοποιούν το διαδίκτυο (100%).

Αντιθέτως, μόνο το 22,5% των Ελλήνων άνω των 65 ετών δηλώνουν ότι χρησιμοποιούν το διαδίκτυο. Από αυτούς, 8 στους 10 χρησιμοποιούν το κινητό τους τηλέφωνο. Χρησιμοποιούν συχνότερα το διαδίκτυο για να αναζητήσουν πληροφορίες που σχετίζονται με ιατρικά θέματα και για επικοινωνία με φίλους και συγγενείς.

Τα άτομα μεγαλύτερης ηλικίας που δεν χρησιμοποιούν το διαδίκτυο, δηλώνουν ότι δεν ενδιαφέρονται να το χρησιμοποιήσουν, ότι δεν τους βοηθάει ή ότι φοβούνται την τεχνολογία. Επίσης, πολλοί είναι απρόθυμοι να χρησιμοποιήσουν υπηρεσίες στο διαδίκτυο και να δώσουν τα προσωπικά τους δεδομένα. Κατά τη διάρκεια της επιδημίας του κοροναϊού, το ψηφιακό χάσμα φαίνεται να έχει αποκτήσει ακόμη μεγαλύτερες διαστάσεις: καθώς οι ηλικιωμένοι ήταν υποχρεωμένοι να μείνουν στο σπίτι, το γεγονός

³ www.dianeosis.org/2020/06/oi-ellines-kai-to-internet/

ότι είναι ψηφιακά αναλφάβητοι είχε ως αποτέλεσμα να τους περιθωριοποιήσει ακόμη περισσότερο. Εκείνοι που δεν ήταν εξοπλισμένοι με ψηφιακές δεξιότητες ήταν πολύ πιο απομονωμένοι από εκείνους που είχαν την εναλλακτική λύση του διαδικτύου.

3.2. Ανάγκες ατόμων μεγαλύτερης ηλικίας για ψηφιακό γραμματισμό

Σήμερα, ιδίως λόγω της επιδημίας του κοροναϊού και των συνεπειών της, η καθημερινή ζωή είναι πιο δύσκολη για τα άτομα μεγαλύτερης ηλικίας. Σύμφωνα με την Πρόεδρο της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Ursula von der Leyen, οι ενήλικες άνω των 65 ετών στην Ευρώπη προτείνεται να παραμείνουν σε καραντίνα μέχρι το τέλος του 2020. Η τεχνολογία θα μπορούσε να είναι ένα τεράστιο πλεονέκτημα για την υποστήριξη των ατόμων μεγαλύτερης ηλικίας στο σπίτι, ωστόσο φαίνεται ότι οι ηλικιωμένοι στην Ελλάδα φοβούνται την τεχνολογία. Επομένως, δεν έχουν τις απαραίτητες δεξιότητες για να πραγματοποιήσουν συναλλαγές, εμπορικές ή τραπεζικές, ή να επωφεληθούν οποιασδήποτε διαδικτυακής υπηρεσίας, όπως για παράδειγμα της άυλης συνταγογράφησης. Μόνο λίγοι είναι εξοπλισμένοι με δεξιότητες που τους επιτρέπουν να επικοινωνούν και να συναλλάσσονται μέσω διαδικτύου.

Σύμφωνα με άλλη έρευνα της Διανέοσις (2020), σήμερα το 63% των Ελλήνων χρηστών του διαδικτύου ανησυχεί για την παραπληροφόρηση στο διαδίκτυο, ποσοστό υψηλότερο από τον μέσο όρο των 40 χωρών του δείγματος (56%). Η μεγάλη αυτή ανησυχία σχετίζεται με την εξάπλωση της παραπληροφόρησης στην Ελλάδα. Σύμφωνα με μια πρόσφατη μελέτη⁴, η Ελλάδα είναι η λιγότερο ανθεκτική χώρα σε κακόβουλη παραπληροφόρηση μετά τις ΗΠΑ, σε ένα δείγμα 18 δυτικών χωρών. Οι συγγραφείς της μελέτης αναφέρουν ότι οι παράγοντες που ευνοούν την έλλειψη αντίστασης στην παραπληροφόρηση στην Ελλάδα είναι η χαμηλή εμπιστοσύνη στα μέσα ενημέρωσης, η υψηλή χρήση

⁴ Humprecht, E., Esser, F., & Van Aelst, P. (2020). Resilience to online disinformation: A framework for cross-national comparative research. *The International Journal of Press/Politics*, 1940161219900126.

των κοινωνικών μέσων για ενημέρωση, η χαμηλή δημόσια τηλεοπτική προβολή και η εξάπλωση του λαϊκισμού στην κοινωνία. Όσον αφορά τους ηλικιωμένους στην Ελλάδα, το 42% πιστεύει ότι μόνο οι μισές πληροφορίες που βρίσκουν στο διαδίκτυο είναι αξιόπιστες. Τέλος, η πλειονότητα πιστεύει ότι είναι σε θέση να εντοπίσει τις ψεύτικες ειδήσεις στο διαδίκτυο, γεγονός που έρχεται σε αντίθεση με το πρώτο εύρημα, ενώ στην πραγματικότητα τα άτομα μεγαλύτερης ηλικίας τείνουν να μοιράζονται ψεύτικες ειδήσεις πιο συχνά από άλλες ηλικιακές ομάδες, γεγονός που μπορεί να παραπλανήσει επικίνδυνα τους πολίτες για το πώς να παραμείνουν ασφαλείς, με αποτέλεσμα τη μείωση του επιπέδου εμπιστοσύνης τους στα μέσα ενημέρωσης αλλά και την αύξηση του άγχους.

4. Ψηφιακός γραμματισμός ατόμων μεγαλύτερης ηλικίας: επισκόπηση εθνικών ευρημάτων

4.1. Ανάγκες ψηφιακού γραμματισμού – Η άποψη των ειδικών

Αν και ο ψηφιακός γραμματισμός θεωρείται σημαντικός για όλες τις ηλικιακές ομάδες, οι περισσότεροι επαγγελματίες συμφωνούν με τα στατιστικά στοιχεία, ότι δηλαδή όσο μεγαλύτεροι ηλικιακά είναι οι άνθρωποι στην Ελλάδα, τόσο λιγότερο είναι εξοπλισμένοι με ψηφιακές δεξιότητες, επομένως η ανάγκη τους για σχετική εκπαίδευση είναι μεγαλύτερη.

Όλοι οι εκπαιδευτές και οι εκπρόσωποι φορέων που έδωσαν συνέντευξη συμμετείχαν στις συζητήσεις των ομάδων εργασίας, αναγνωρίζουν ότι δεν υπάρχει συγκεκριμένη ηλικία άνω των 55 ετών όπου η ψηφιακή εκπαίδευση χρειάζεται περισσότερο. Η ανάγκη για ψηφιακό γραμματισμό υπάρχει για όλες τις ηλικίες, ακόμη και για όσους έχουν ήδη κάποιες ψηφιακές δεξιότητες, καθώς εκτός από το

«εξωτερικό» ψηφιακό χάσμα (μεταξύ εκείνων που έχουν ψηφιακές δεξιότητες και εκείνων που δεν έχουν), υπάρχει επίσης το «εσωτερικό» ψηφιακό χάσμα, το οποίο συνίσταται σε σημαντικές διαφορές μεταξύ ατόμων που διαθέτουν ορισμένες (ή περισσότερες) ψηφιακές δεξιότητες.

Σύμφωνα πάντα με τους ειδικούς, καθώς το διαδίκτυο αποτελεί αναπόσπαστο μέρος της καθημερινής ζωής, θα πρέπει να εκπαιδεύονται όλες τις ηλικίες διότι η πρόσβαση σε αυτή τη «νέα» ρουτίνα διαδικτύου είναι δικαίωμα όλων. Ο αποκλεισμός οποιασδήποτε ομάδας της στερεί αυτομάτως το δικαίωμα σε μια ενεργή κοινωνική παρουσία, οδηγώντας σε κοινωνική απομόνωση και αποκλεισμό.

Η εκπαίδευση σε ψηφιακές ικανότητες θα πρέπει να αφορά βασικές ψηφιακές λειτουργίες που θα μπορούν να εφαρμοστούν στην καθημερινή ζωή. Βεβαίως, κάθε ηλικιακή ομάδα διακρίνεται από διαφορετικές ανάγκες: για παράδειγμα μία εκπαιδευτρια με εμπειρία στην εκπαίδευση ευάλωτων κοινωνικών ομάδων, όπως μετανάστες και πρόσφυγες, δήλωσε ότι τα άτομα μεγαλύτερης ηλικίας σε αγροτικές περιοχές καθώς και οι πρόσφυγες έχουν τη μεγαλύτερη ανάγκη για ψηφιακή εκπαίδευση προκειμένου να αντιμετωπίσουν τις καθημερινές προκλήσεις της ζωής.

Όσον αφορά το περιεχόμενο των εκπαιδευτικών ψηφιακού γραμματισμού, οι περισσότεροι επαγγελματίες αξιολογούν τα υποθέματα με τον ίδιο τρόπο, με τις βιντεοκλήσεις (π.χ. Skype / zoom) να κατατάσσονται στην υψηλότερη θέση των αναγκών. Αυτό διότι η ανάγκη επικοινωνίας είναι μεγαλύτερη για τα άτομα μεγαλύτερης ηλικίας, για να μπορούν να δουν τους αγαπημένους τους και να μην αισθάνονται μοναξιά. Αυτό ήταν εξαιρετικά κρίσιμο κατά τη διάρκεια της επιδημίας του κοροναϊού, όταν ήταν υποχρεωμένοι να μείνουν στο σπίτι και το διαδίκτυο ήταν ένα ουσιαστικό μέσο επικοινωνίας με τον υπόλοιπο κόσμο.

Ακολουθεί η ανάγκη για εκπαίδευση σε ηλεκτρονικές τραπεζικές συναλλαγές και αξιοποίηση υπηρεσιών ηλεκτρονικής κυβέρνησης. Αυτό διότι διευκολύνει την καθημερινή ζωή, καθώς υπάρχουν πολλές υπηρεσίες που δεν απαιτούν πλέον φυσική παρουσία (όπως αναμονή σε μια ουρά σε τράπεζα ή σε δημόσια υπηρεσία). Η μάθηση μέσω διαδικτύου και οι ηλεκτρονικές αγορές ήταν τελευταίες στη λίστα. Ιδίως η μάθηση, φαίνεται να θεωρείται από τους επαγγελματίες ως κάτι που θα ενδιέφερε περισσότερο νεότερες ηλικίες.

Φυσικά ανάλογα με το άτομο ξεχωριστά, μπορούμε να διακρίνουμε και διαφορετικές ανάγκες. Ωστόσο, όταν πρόκειται για εκπαίδευση σχετικά με τα μέσα ενημέρωσης, οι βασικές αρχές θα πρέπει να είναι η δομή της κοινωνίας και ο ρόλος των Μέσων Ενημέρωσης μέσα σε αυτό, με όλες τις σχέσεις ισχύος που υπάρχουν μεταξύ των διαφορετικών «υποσυστημάτων» της κοινωνίας (πολιτική, οικονομία, Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης). Επιπλέον, τα Μέσα Ενημέρωσης και οι νέες τεχνολογίες πρέπει να παρουσιάζονται με παραδείγματα που σχετίζονται με γνώριμα για τους εκπαιδευομένους ζητήματα, προκειμένου να γίνουν πιο κατανοητά από τους συμμετέχοντες.

4.2. Ψηφιακός γραμματισμός – οι προτιμήσεις των ατόμων μεγαλύτερης ηλικίας

Στην αρχή των συζητήσεων, όταν από τα άτομα μεγαλύτερης ηλικίας που συμμετείχαν στις ομάδες εργασίας ζητήθηκε η γνώμη τους σχετικά με το θέμα των ψεύτικων ειδήσεων, ήταν αρκετά προφανές ότι δεν είχαν σκεφτεί ιδιαίτερα το ζήτημα. Ωστόσο, έγιναν πιο επιφυλακτικοί κατά τη διάρκεια της συζήτησης και κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι δεν μπορούν να εμπιστευτούν καμία πληροφορία χωρίς να την εξετάσουν σε βάθος. Και παρόλο που συνειδητοποίησαν ότι συχνά έρχονται αντιμέτωποι με πληροφορίες που αργότερα μπορεί να αποδεικνύονται ψεύτικες ή παραπλανητικές, παραδέχτηκαν ότι συχνά τις αναπαράγουν, **ιδίως όταν τους προκαλεί συναισθηματικά το περιεχόμενο.**

Δήλωσαν ότι βασίζονται κυρίως στην τηλεόραση για ειδήσεις και ότι εμπιστεύονται λιγότερο τις πληροφορίες που συναντούν στα κοινωνικά μέσα. Εξακολουθούν όμως να πιστεύουν ότι ακόμη και στην τηλεόραση υπάρχει πάντα η πιθανότητα εξαπάτησης. Πιστεύουν ότι το πρόβλημα είναι ιδιαίτερα σοβαρό στην Ελλάδα και ότι η δημοσιογραφία είναι συχνά προκατειλημμένη και ελεγχόμενη, προκειμένου να αποφέρει κέρδη ή να την επίτευξη πολιτικών στόχων, θέτοντας σε κίνδυνο την ίδια την ουσία της δημοκρατίας.

Όσον αφορά το περιεχόμενο ενός εκπαιδευτικού προγράμματος, ειδικά λόγω της επιδημίας του κοροναϊού, η εκπαίδευση σε πρακτικά εργαλεία, π.χ. οι ηλεκτρονικές τραπεζικές συναλλαγές και άλλες υπηρεσίες ηλεκτρονικής διακυβέρνησης κατατάσσεται υψηλότερη στις προτεραιότητές τους, ακολουθούμενη από μέτρα ασφαλείας που μπορούν να λάβουν κατά τη χρήση του διαδικτύου για την αποφυγή κινδύνων. Επίσης, επισημάνθηκε η ανάγκη εκπαίδευσης σε εργαλεία και μεθόδους για την αναγνώριση των ψεύτικων ειδήσεων, ενώ θεώρησαν επίσης σημαντικό να συμμετάσχουν σε μαθήματα γραμματισμού στα μέσα ενημέρωσης.

Όταν ερωτήθηκαν τι θα τους παρακινούσε να συμμετάσχουν, απάντησαν ότι το θέμα των ψεύτικων ειδήσεων είναι από μόνο του ελκυστικό. Επίσης, ότι τα εκπαιδευτικά προγράμματα που παρέχονται πρέπει να είναι ενδιαφέροντα και διασκεδαστικά, σε ένα ασφαλές μαθησιακό περιβάλλον όπου δε θα αισθάνονταν άβολα ή αδαείς και δε θα τους προκαλούσε καθόλου άγχους. Οι εκπαιδευτές πρέπει να

διαθέτουν ενσυναίσθηση και υπομονή με τους μεγαλύτερους σε ηλικία μαθητές τους και να ενθαρρύνουν την εξέλιξη μέσα από τη μάθηση. Τέλος, εξέφρασαν την ανυπομονησία τους να μάθουν από νέους εθελοντές.

4.3. Εκπαίδευση στον ψηφιακό γραμματισμό

Η 50plus Hellas αναζήτησε παρεμβάσεις με αντικείμενο τον ψηφιακό γραμματισμό των ατόμων μεγαλύτερης ηλικίας στην Ελλάδα. Τα ερευνητικά ευρήματα δείχνουν αρκετά σημαντικά προγράμματα για την ψηφιακή εκπαίδευση των ηλικιωμένων σε όλη τη χώρα, τα οποία οργανώνονται κυρίως από ΜΚΟ και Δήμους.

Συγκεκριμένα, η 50και Ελλάς (www.50plus.gr) έχει υλοποιήσει τρία διαφορετικά προγράμματα ψηφιακής εκπαίδευσης για άτομα μεγαλύτερης ηλικίας, με συνολικά περίπου 12.000 συμμετέχοντες. Αφορούσαν εισαγωγικά μαθήματα ψηφιακών δεξιοτήτων, που απευθύνονταν σε άτομα χωρίς προηγούμενη εμπειρία, τα οποία ήθελαν να εξοικειωθούν με τη χρήση υπολογιστή και να μάθουν πώς να εκτελούν βασικές εργασίες, όπως επεξεργασία κειμένου ή πλοήγηση στο διαδίκτυο. Από τα έργα που υλοποιήθηκαν, οι «ΕΘΕΛΟΝΤΕΣ ΤΗΣ ΓΝΩΣΕΙΣ» είναι πιο κοντά στο έργο DIGITOL, καθώς ήταν σε διαγενεακή βάση: νέοι εθελοντές εκπαιδευσαν άτομα μεγαλύτερης ηλικίας.

Επίσης, η ΜΚΟ 'People Behind' (www.peoplebehind.gr) παρέχει μαθήματα tablet στο πλαίσιο του «Πανεπιστημίου Τρίτης Ηλικίας». Ακόμα, το «Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος» είχε ένα πρόγραμμα εκπαίδευσης ηλικιωμένων για τη χρήση υπολογιστών (www.snfcc.org) καθώς και αρκετοί Δήμοι σε όλη τη χώρα (π.χ. ο Δήμος Λάρισας στην κεντρική Ελλάδα).

Όλα τα προγράμματα επικεντρώνονταν στην ανάπτυξη βασικών ψηφιακών δεξιοτήτων. Και παρόλο που η ανάγκη για γραμματισμό στα μέσα ενημέρωσης είναι εμφανής από όλα τα ερευνητικά ευρήματα, δεν φαίνεται να υπάρχει καμία τέτοια παρέμβαση που να απευθύνεται σε άτομα μεγαλύτερης ηλικίας στην Ελλάδα, παρά μόνο ελάχιστα παραδείγματα παρεμβάσεων για παιδιά.

4.4. Παραδείγματα επιτυχημένων εκπαιδευτικών παρεμβάσεων και η δυνατότητα εφαρμογής τους σε άτομα μεγαλύτερης ηλικίας

Γραμματισμός στα Μέσα Ενημέρωσης: είναι κοινώς αποδεκτή η σημασία της ψηφιακής ενδυνάμωσης των ατόμων μεγαλύτερης ηλικίας ώστε να μπορούν να αξιολογούν το περιεχόμενο που συναντούν στο διαδίκτυο και τα κοινωνικά μέσα, που σημαίνει ότι θα έχουν τη δυνατότητα να σκέφτονται κριτικά. Η κριτική σκέψη εξετάζει τον ορθολογισμό των σκέψεων και περιλαμβάνει την επικύρωση και αναδιατύπωση στερεοτυπικών και δυσλειτουργικών παραδοχών.

Πολλοί μελετητές από το χώρο της Εκπαίδευσης Ενηλίκων συμφωνούν ότι η επεξεργασία έργων τέχνης είναι ένας από τους κύριους τρόπους που οδηγούν στην ανάπτυξη της κριτικής σκέψης. Η επαφή μας με την τέχνη μπορεί να μας δώσει σκέψεις και ιδέες που είναι διαφορετικές από τις κυρίαρχες και μας επιτρέπουν να αντιλαμβανόμαστε διάφορα θέματα πέρα από τον τρόπο που θεωρούνται δεδομένα. Η προτεινόμενη μέθοδος του Καθηγητή Εκπαίδευσης Ενηλίκων Αλέξη Κόκκου “Μετασχηματίζουσα Μάθηση μέσα από την Αισθητική Εμπειρία” υποστηρίζει τη δημιουργικότητα και την κριτική σκέψη του εκπαιδευομένου μέσω της συστηματικής παρατήρησης έργων τέχνης καθώς και της ανάπτυξης γνωστικών και δημιουργικών διαδικασιών. Βασίζεται στο Project Zero του Perkins του Πανεπιστημίου του Χάρβαρντ (www.pz.harvard.edu) καθώς και στην κληρονομιά των Freire, Dewey, Gardner κλπ.

Η Τέχνη έχει πολλά πλεονεκτήματα στο εκπαιδευτικό πλαίσιο, ιδίως όταν απευθύνεται σε άτομα μεγαλύτερης ηλικίας: πρόκειται για μια παγκόσμια γλώσσα, παρουσιάζει ενδιαφέρον στους συμμετέχοντες ανεξάρτητα από το εκπαιδευτικό τους επίπεδο και ενισχύει τη συμμετοχή και την ομαδική επικοινωνία. Δεν υπάρχουν «σωστές» ή «λανθασμένες» απαντήσεις, επομένως χτίζει την αυτοεκτίμηση και τη θετική αυτοεικόνα. Επίσης, βοηθά στην ανάπτυξη νέων τρόπων σκέψης και βοηθά στην αποδόμηση στερεοτύπων. Η μέθοδος εφαρμόζεται εύκολα από οποιονδήποτε εκπαιδευτή χρησιμοποιώντας οποιοδήποτε είδος τέχνης (ζωγραφική, κινηματογράφο, θέατρο, λογοτεχνία, μουσική). Οι δυνατότητες επιλογής θέματος για συζήτηση είναι ανεξάντλητες, όπως η αποδοχή του διαφορετικού, η αλληλεγγύη και η συνεργασία, αλλά και ζητήματα όπως ο λαϊκισμός, η ομοφοβία, ή

οι ηλικιακές διακρίσεις. Συνεπώς θεωρούμε ότι θα ήταν μια κατάλληλη μέθοδος για το DIGITOL ACADEMY.

Η εφαρμογή της μεθόδου προϋποθέτει ένα έργο τέχνης (το οποίο ιδανικά επιλέγεται από την ομάδα) και ένα ερώτημα που η ομάδα θέλει να επεξεργαστεί (αποπροσανατολιστικό δίλημμα). Ένα παράδειγμα μπορεί να βρεθεί στο υλικό που αναπτύχθηκε για το ευρωπαϊκό έργο MATURE (<https://www.50plus.gr/wp-content/uploads/2020/05/MATURE-F2F-training- EN-final1.pdf>).

4.5 Εκπαιδευτικά προγράμματα για τον ψηφιακό γραμματισμό ατόμων μεγαλύτερης ηλικίας

Τα ερευνητικά ευρήματα έδειξαν ότι προκειμένου να είναι επιτυχής μία εκπαιδευτική παρέμβαση, θα πρέπει να πληροί ορισμένες προϋποθέσεις:

- Το θέμα πρέπει να ενδιαφέρει τους συμμετέχοντες
- Η παρέμβαση πρέπει να είναι καλά οργανωμένη
- Είναι καλύτερο όταν οι συμμετέχοντες χρησιμοποιούν τα δικά τους tablet ή τηλέφωνα κατά τη διάρκεια της εκπαίδευσης, καθώς τείνουν να μπερδεύονται με διαφορετικές συσκευές
- Το περιβάλλον και το εκπαιδευτικό υλικό πρέπει να είναι φιλικά για τα άτομα μεγαλύτερης ηλικίας
- Οι εκπαιδευτές πρέπει να εκπαιδεύονται σε θέματα γηραγωγικής και να κατανοούν τη διαδικασία γήρανσης
- Πρέπει επίσης να είναι προσεκτικοί να μην αναπαράγουν οι ίδιοι στερεότυπα κατά τη διάρκεια των μαθημάτων. Αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντικό όταν εκπαιδεύονται πρόσφυγες ή μετανάστες, καθώς έχουν διαφορετικές αντιλήψεις, προέρχονται από διαφορετικούς πολιτισμούς και συχνά με ισχυρά στερεότυπα σε σχέση με την ηλικία
- Οι εκπαιδευτές πρέπει να είναι εξοικειωμένοι με τους παράγοντες που επηρεάζουν τη συμμετοχή
- Προκειμένου να διατηρηθούν τα μαθησιακά αποτελέσματα, θα πρέπει να παρέχεται υποστήριξη μετά τα μαθήματα, διαφορετικά ό,τι αποκτήθηκε θα μπορεί εύκολα να χαθεί

5. Συμπεράσματα και ιδέες για το σχεδιασμό του DIGITOL Academy

Η παρούσα έκθεση παρουσίασε τα ευρήματα της έρευνας DIGITOL σχετικά με τον ψηφιακό γραμματισμό και τον γραμματισμό στα Μέσα Ενημέρωσης των ατόμων μεγαλύτερης ηλικίας στην Ελλάδα. Η έρευνα αποκάλυψε ένα από τα τρωτά σημεία της σημερινής ελληνικής κοινωνίας, που είναι ο ψηφιακός αναλφαβητισμός ενός σημαντικού μέρους του πληθυσμού: τα άτομα μεγαλύτερης ηλικίας στερούνται σε μεγάλο βαθμό ψηφιακές δεξιότητες και δεν είναι εξοικειωμένοι με το διαδίκτυο και τα κοινωνικά μέσα. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να μη γνωρίζουν πώς να χρησιμοποιούν μηχανές πλοήγησης για να διασταυρώσουν πληροφορίες και να αντλήσουν οι ίδιοι πληροφορίες από αυθεντικές πηγές.

Η πρόσφατη επιδημία Covid-19 έδειξε ότι σήμερα οι ψηφιακές δεξιότητες είναι απαραίτητες όσο ποτέ για τα άτομα μεγαλύτερης ηλικίας και ότι είναι ευάλωτες σε παραπλανητικό υλικό, καθώς η μεγάλη πλειονότητα δεν μπορεί να διακρίνει μια έγκυρη πηγή από μια μη έγκυρη. Επιπλέον, δεν φαίνεται να υπάρχουν διαθέσιμα προγράμματα εκπαίδευσης σχετικά με τον γραμματισμό στα Μέσα Ενημέρωσης για άτομα μεγαλύτερης ηλικίας. Αυτό τονίζει ακόμη περισσότερο την ανάγκη για παρεμβάσεις που θα δώσουν τη δυνατότητα στους ηλικιωμένους πολίτες να βελτιώσουν σημαντικά την ικανότητά τους να αξιολογούν κριτικά το διαδικτυακό και κοινωνικό περιεχόμενο στο οποίο εκτίθενται και προωθούν, ενώ παράλληλα να γίνουν υπεύθυνοι ψηφιακοί πολίτες με αυξημένη αυτοπεποίθηση.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Audiovisual Media Services Directive 2018: ‘Directive (EU) 2018/1808 of the European Parliament and of the Council of 14 November 2018 amending Directive 2010/13/EU on the coordination of certain provisions laid down by law, regulation or administrative action in Member States concerning the provision of audiovisual media services (Audiovisual Media Services Directive) in view of changing market realities’, Accessible via: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2018/1808/oj>
- Audiovisaul and Media Services Policy, 2019: ‘Media Literacy’, Audiovisual and Media Services Policy (Unit I.1), Accessible via: <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/media-literacy>
- DG Connnect 2018: ‘A multi-dimensional approach to disinformation - Report of the independent High level Group on fake news and online disinformation’, Directorate-General for Communication, Networks, Content and Technology. Accessible via <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/final-report-high-level-expert-group-fake-news-and-online-disinformation>
- Dianeosis (2020) oi-ellines-kai-to-internet. Accessible via <https://www.dianeosis.org/2020/06/oi-ellines-kai-to-internet/>
- European Audiovisual Observatory (2016) Mapping of media literacy practices and actions in EU-28. Accessible at <https://rm.coe.int/1680783500>
- European Commission (2017) Meeting of the media literacy expert group. Accessible via <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/meeting-media-literacy-expert-group>
- European Commission 2018: COMMUNICATION FROM THE COMMISSION TO THE EUROPEAN PARLIAMENT, THE COUNCIL, THE EUROPEAN ECONOMIC AND SOCIAL COMMITTEE AND THE COMMITTEE OF THE REGIONS Tackling online disinformation: a European Approach, COM/2018/236 final, Accessible via: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52018DC0236>
- Humprecht, E., Esser, F., & Van Aelst, P. (2020). Resilience to online disinformation: A framework for cross-national comparative research. Accessible at https://www.researchgate.net/publication/338809208_Resilience_to_Online_Disinformation_A_Framework_for_Cross-National_Comparative_Research
- Kluzer, S. / Pujol Priego, L. (2018): DigComp into Action -Get inspired, make it happen, in: Carretero, S. / Punie, Y. / Vuorikari, R. / Cabrera, M. / O’Keefe, W. (Eds.): JRC Science for

Policy Report, EUR 29115 EN, Publications Office of the European Union, Luxembourg.
Accessible via:
https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/bitstream/JRC110624/dc_guide_may18.pdf

- Law, et al. 2018: ‘A Global Framework of Reference on Digital Literacy Skills for Indicator 4.4.2’, Centre for Information Technology in Education (CITE), University of Hong Kong, UNESCO Institute for Statistics, Montreal. Accessible via:
<http://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/ip51-global-framework-reference-digital-literacy-skills-2018-en.pdf>
- Perkins, D., (1994). The Intelligent Eye: Learning to Think by Looking at Art.
- Κόκκος, Α. (2011). Εκπαίδευση μέσα από τις Τέχνες

Παράρτημα

Παράρτημα 1: Στοιχεία ερωτηματολογίου

Ημερομηνία σύνταξης: Δευτέρα, 23 Μαρτίου 2020

Σύνολο απαντήσεων: 55

Δημογραφική ανάλυση για την Ελλάδα

Φύλο

ANSWER CHOICES	RESPONSES	
Γ	76.36%	42
A	21.82%	12
X	1.82%	1
TOTAL		55

Ηλικία

ANSWER CHOICES	RESPONSES	
0-18	0.00%	0
18-25	0.00%	0
25-35	1.82%	1
35-45	12.73%	7
45-55	10.91%	6
55-65	20.00%	11
65-75	43.64%	24
75-85	9.09%	5
85-95	1.82%	1
95+	0.00%	0
TOTAL		55

Φορείς / Ιδιώτες

ANSWER CHOICES	RESPONSES	
Ως εκπρόσωπος του οργανισμού μου	12.73%	7
Ως ιδιώτης	87.27%	48
TOTAL		55

Παράρτημα 2: Συνεντεύξεις ειδικών

Όνομα	Φορέας	Τόπος	Ιστοσελίδα	Ημερομηνία συνέντευξης
Δρ. Μάνος Παυλάκης	Junior Achievement Greece	Αθήνα	senja.gr	14/5/20
Ειρήνη Δερβέναγα	Curing The Limbo	Αθήνα	curingthelimbo.gr	15/5/20
Γιώργος Αθανασιάδης	50και Ελλάς	Αθήνα	50plus.gr	19/5/20
Μαρία Αποστολίδου	50και Ελλάς	Αθήνα	50plus.gr	16/5/20
Λίνα Τζανή	50και Ελλάς	Αθήνα	50plus.gr	15/5/20
Δρ. Σταμάτης Πουλακιδάκος	Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών Τμήμα Επικοινωνίας και MME	Αθήνα	en.uoa.gr	30/6/20

Παράρτημα 3: Φορείς που συμμετείχαν στις ομάδες εργασίας

Φορέας	Τόπος	Ιστοσελίδα
50και Ελλάς*	Αθήνα	50plus.gr

* Οι ομάδες εργασίας πραγματοποιήθηκαν κυρίως με άτομα μεγαλύτερης ηλικίας, μέλη της 50και Ελλάς, σε συνεννόηση με τους εταίρους της σύμπραξης. Συνολικά συμμετείχαν 21 άτομα μεγαλύτερης ηλικίας και 2 εκπαιδευτές, τα ονόματα των οποίων δεν αναφέρονται για λόγους προστασίας προσωπικών δεδομένων.

Παράρτημα 4: Στοιχεία ομάδων εργασίας

Ημερομηνία	Αριθμός συμμετεχόντων	% Γ / % Α	Συμμετέχοντες
21/5/2020	9	80% Γ / 20% Α	Ιδιώτες
26/5/2020	14	80% Γ / 20% Α	Ιδιώτες, εκπαιδευτές